

SUOMEN
TASAVALLAN

P R E

1919

S I

2023

D E N

T I T

JUHANI SUOMI

TAMMI

JUHANI SUOMI

SUOMEN
TASAVALLAN
PRESIDENTIT
1919–2023

tammi

80 VUOTTA

HELSINKI

Suomen Tietokirjailijat ry on tukenut teoksen kirjoittamista.

Graafinen suunnittelu ja taitto: Samppa Ranta
Kustannustoimitus: Liisa Steffa

© Juhani Suomi ja Tammi 2023
Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-5381-7
Painettu EU:ssa

SISÄLLYS

K. J. STÅHLBERG	1919–1925	13
LAURI KR. RELANDER	1925–1931	49
P. E. SVINHUFVUD	1931–1937	83
KYÖSTI KALLIO	1937–1940	119
RISTO RYTI	1940–1944	149
G. MANNERHEIM	1944–1946	189
J. K. PAASIKIVI	1946–1956	229
URHO KEKKONEN	1956–1982	279
MAUNO KOIVISTO	1982–1994	353
MARTTI AHTISAARI	1994–2000	411
TARJA HALONEN	2000–2012	435
SAULI NIINISTÖ	2012–2024	469
KUVALÄHTEET		521
HENKILÖHAKEMISTO		524

Suomen tasavallan presidentit 1919–2023

VUONNA 2018 TAMMI JULKAISI Suomen satavuotisen itseenäisyyden kunniaksi teoksen *Suomen tasavallan presidentit 1919–2017*, maamme presidenttejä käsittelevän laajan kokonaisuuden, jonka oli laatinut professori, ulkoasiainneuvos Juhani Suomi. Se julkaistiin osana Tammen arvosteiden sarjaa, mikä tarkoitti sisällöllisen painoarvon, visuaalisen näyttävyuden ja korkeatasoisen painoteknisen toteutuksen ohella sitä, että teoksen painosmäärä oli rajattu 2500 numeroituun kappaleeseen.

Tuosta julkaisusta kulunut puoli vuosikymmentä on eletty sekä Suomessa että maailmalla poikkeuksellisissa oloissa ja dramaattisten muutosten ja mullistusten keskellä. Verrattain lyhyeen ajanjaksoon ovat mahtuneet niin maailmanlaajuinen koronapandemia, Euroopan maaperällä Ukrainassa yhä käynnissä oleva sota kuin Suomen keväällä 2023 sinettinsä saanut historiallinen NATO-jäsenyys. Näihin vuosiin ajoittuu myös jälkimmäinen puolisko maamme 12. presidentin Sauli Niinistön valtakaudesta, joka tulee päätökseensä vuoden 2024 alussa.

Maailmanpolitiikan mannerlaattojen hakiessa paikkojaan myös Suomi on uudenlaisessa tilanteessa, kun se suuntaa kohti tulevaa osana sotilasliitto NATOa. Tasavaltamme presidentit ovat kukin omana aikanaan pyrkinneet vahvistamaan Suomen turvallisuuspoliittista asemaa. Suomen linja ja siinä yli sadan vuoden aikana tapahtuneet muutokset muodostavatkin jatkumon, jonka hahmottamiseen ja ymmärtämiseen

tämä kirja tarjoaa oivallisen apukeinon. Siksikin professori Suomen ansiokas teos on syytä tuoda nyt myös laajemman yleisön ulottuville.

Käsillä oleva kirja on tekstinsä osalta vuonna 2018 valmistuneen arvosteoksen tarkistettu ja täydennetty laitos. Kahdentoista presidentin valtakausien kautta se piirtää kiinnostavan ja monisyisen kuvan suomalaisen yhteiskunnan kipupisteistä, poliittisten kamppailujen kiivaudesta mutta myös presidentin roolin ja aseman muutoksista.

•

Runsaat sata vuotta sitten ei ollut itsestään selvää, että Suomesta tulisi tasavalta. Suomi itsenäistyi yhteiskunnallisesti sekavissa oloissa: Venäjällä bolševikit olivat nousseet valtaan lokakuun vallankumouksen myötä. Sen seurauksena Suomessa katsottiin, että kysymys korkeimman vallan käyttämisestä oli ratkaistava pikaisesti ja lopullisesti. Tilannetta vaikeutti kuitenkin sosiaalidemokraattien ja porvarillisten puolueiden erimielisyys korkeimman vallan tulevasta haltijasta. Tien umpikujasta avasi maalaisliiton johtomiehiin kuuluneen Santeri Alkion välitysehdotus, jonka mukaan eduskunta ryhtyisi toistaiseksi käyttämään korkeinta valtaa. Eduskunta hyväksyi sitä koskevan esityksen 15.11.1917, jolla päätöksellä samalla katkaistiin valtiollinen yhteys Venäjään.

Mutta itsenäisyys oli toteutettava vielä käytännössä. P. E. Svinhufvudin johtama senaatti antoi 4.12. eduskunnalle tasavaltalaista hallitusmuotoa koskevan esityksen, johon sisältyi myös itsenäisyysjulistus. Eduskunta hyväksyi sen 6.12. porvarillisten puolueiden ajaman esityksen pohjalta äänin 100–88.

Sisällissodan aikana ja välittömästi sen jälkeen Suomi ajautui totaalisesti Saksan vaikutuspiiriin, jopa siinä määrin, että sen ulko-, puolustus- ja kauppapolitiikka alistettiin Saksalle. Näkyvin osoitus Suomen uudesta asemasta saatiin, kun senaatti ajoi tynkäeduskunnassa monarkistien äänillä läpi ensin monarkistisen hallitusmuodon ja sitten Saksan keisarin Vilhelm II:n langon, Hessenin prinssin Friedrich Karlin

valinnan Suomen kuninkaaksi 9.10.1918. Tasavaltalaiset pidättäytyivät laittomana pitämästään kuninkaanvaalista.

Vain kuukautta myöhemmin Saksan keisarikunta romahti, ja sen mukana kaatuivat myös kuningashaaveet. Saksan tappio maailmansodassa pakotti Suomen turvallisuuspolitiikkansa uudelleenarviointiin. Poliittisen suunnanmuutoksen myötä suhteita ryhdyttiin solmimaan johtaviin länsivaltoihin ja saksalaissuuntauksen näkyvimmat edustajat siirrettiin syrjään Suomen politiikan johtopaikoilta. Länsivaltain vaatimuksesta maassa järjestettiin eduskuntavaalit, jotka muodostuivat valtavaksi voitoksi tasavaltalaisille. Voitto poisti esteet tasavaltaisen hallitusmuodon hyväksymiseltä. Valtionhoitajaksi valittu G. Mannerheim vahvisti uuden hallitusmuodon 17.7.1919.

Suomen presidentti-instituution historia alkaa näin ollen vuodesta 1919, jolloin Kaarlo Juho Ståhlberg valittiin ensimmäiseksi Suomen tasavallan presidentiksi. Suomalaisen parlamentarismen kivijalka alkoi olla muurattu: presidentin lisäksi myös eduskunnalla oli siinä tärkeä asema.

Kun Suomen valtiosääntöä laadittiin, suunniteltiin presidentin valintaa suoralla kansanvaalilla. Lopulta päädyttiin kompromissiin: valitsijamiesvaali oli suoran kansanvaalin ja eduskunnan suorittaman vaalin välimuoto. Valitsijamiesvaalissa äänestäjät saivat valita 300 valitsijamiestä suhteellisella vaalitavalla, ja sen jälkeen valitsijamiehet valitsivat presidentin. Presidentti on valittu useita kertoja kuitenkin myös poikkeusmenettelyllä, kuten tämän teoksen sivuilta saamme lukea.

Vuosien 1982 ja 1988 presidentinvaaleissa valitsijamiesten lukumäärä oli 301, ja vuoden 1988 vaaleissa oli käytössä sekajärjestelmä, jossa suoran kansanvaalin yhteydessä toteutettiin myös valitsijamiesvaalit ja presidentin valinta siirtyi valitsijamiehille, kun kukaan ehdokkaista ei kansanvaalissa saanut yli 50 % äänistä. Vuodesta 1994 lähtien Suomen tasavallan presidentti on valittu suoralla kansanvaalilla kuuden vuoden välein. Mikäli yksi ehdokkaista saa ensimmäisellä kierroksella yli puolet äänistä, valitaan hänet suoraan tasavallan presidentiksi. Muussa tapauksessa kaksi eniten ääniä saanutta on vastakkain toisella kierroksella, jolloin enemmän

ääniä saanut voittaa. Suomen jokaisessa suorassa presidentinvaalissa on tarvittu toinen kierros lukuun ottamatta vuotta 2018, jolloin Sauli Niinistö valittiin jatkokaudelle jo vaalien ensimmäisellä kierroksella.

Tasavallan presidentin tehtävät ja toimivalta on määritelty perustuslaissa. Keskeisimpinä presidentin valtuuksista voidaan pitää ulkopolitiikan johtajuutta ja puolustusvoimien ylipäällikkyyttä. Presidentin oikeuksia hallituksen muodostamisessa ja eduskunnan hajottamisessa rajoitettiin muuttamalla perustuslakia vuonna 1991, ja presidentin valtaoikeuksia on edelleen kavennettu mm. vuonna 2000 voimaan tulleessa perustuslain kokonaisuudistuksessa ja vuonna 2012 voimaan astuneissa perustuslain muutoksissa. Vuonna 1991 tasavallan presidentin toimikaudet päätettiin rajoittaa kahteen: presidentti voi olla vallassa kaksi kuuden vuoden kautta peräkkäin. Muutoksen taustalla oli presidentti Urho Kekkosen yli 25 vuotta kestänyt hallintokausi, jolloin monet katsoivat presidentin aseman korostuneen liikaa. Presidentin valtaoikeuksien kaventamisen myötä jotkut ovat ehdottaneet jopa koko viran lakkauttamista. Kansalaisten enemmistö vaikuttaisi kuitenkin arvostavan presidentin vahvaa roolia edelleen, ja presidentti on merkittävä vallankäyttäjä myös arvojohtajana.

•

Tammi haluaa esittää erityiset kiitokset professori, ulkoasiainneuvos Juhani Suomelle, joka on jo useiden vuosikymmenien ajan käsitellyt laajassa kirjallisessa tuotannossaan maamme poliittista lähihistoriaa ja varsinkin itsenäisyyden ajan ulko- ja puolustuspolitiikkaa. Tähän teokseen hän on asiantuntevalla otteellaan kiteyttänyt kahdentoista presidenttimme valtakaudet. Virka-aseman takaa kustakin presidentistä piirtyy inhimillinen ja monitahoinen kuva.

MARKKU AALTO

kustantaja

Tammi, tietokirjallisuus

K. J. STÅHLBERG

1919–1925

”Nyt näyttää yhä uhkaavammalta, ja jollei jotakin odottamatonta tule avuksi, taidan perjantai-iltana tai viimeistään lauantaina toimitettavassa vaalissa joutua kiikkiin...”

NÄIN PURKI HUOLESTUNUT 54-vuotias leskimies tuntojaan heinäkuun jälkipuoliskolla 1919 vapaata maalaiskesää vietäville kuudelle lapselleen. Ja ”kiikkiinhän” mies joutui kuin joutuikin: eduskunta valitsi hänet 25.7.1919 Suomen tasavallan ensimmäiseksi presidentiksi.

Tämä yksinhuoltaja, K. J. Ståhlberg, ei ollut päinvastoin kuin vastaehdokkaansa sukua suurta. Hän oli syntynyt Kainuun nälkävuosien alla 28.1.1865. Hänen isänsä, jonka Carl Johan – sittemmin Kaarlo Juho ja edelleen K. J. – menetti jo kahdeksanvuotiaana, toimi Suomussalmen korpikappelin apupappina. Isän kuoleman jälkeen perhe jäi lähes puille paljaille.

Johnin – joksi kutsumanimi perhe- ja ystäväpiirissä vakiintui loppuikäksi – koulutie avautui uhrautuvan äidin ja osin tämän suvun tuella. Suomenkielinen Oulun Suomalainen Yksityislyseo sai hänestä priimusoppilaan, jota rehtori myöhemmin luonnehti koulun matrikelissa epiteetillä *”Meikäläisten toivo ja kaunistus”*. Luettuaan yhden luokan yli John suoritti ylioppilastutkinnon vuonna 1884. Siitä opinnot eteni-

vät vauhdilla niin, että hän väitteli jo 28-vuotiaana molempien oikeuksien tohtoriksi.

Ståhlbergin ura alkoi ensin yliopistonopettajana, mutta kasvavan perheen isänä ja paremman toimeentulon toivossa hän siirtyi 33-vuotiaana hallintovirkamieheksi, senaatin siviilitoimituskunnan protokollasihteeriksi. Tästä tehtävästä hänet erotettiin hänen kieltäytyttyään soveltamasta perustuslain vastaisena pitämäänsä keisarillista asevelvollisuusasetusta. Sen myötä perheen talous ajautui kuilun partaalle. Jonkinlaisen toivonkipinän tarjosi ystävien avulla saatu Helsingin rahatoimikamarin kansliaapulaisen vaatimaton toimi.

Ståhlbergin ratkaisu oli hänen ideologiansa mukainen. Hän kuului niiden joukkoon, jotka halusivat passiivisella vastarinnalla vastustaa venäläistämistoimia. Hän lukeutui nuorsuomalaiseen puolueeseen ja nimenomaan Päivälehdessä ympärille syntyneeseen radikaaliin ryhmittymään, jonka tunnetuimpia hahmoja tuolloin olivat Eero Erkkö, Arvid Järnefelt, Juhani Aho sekä Kasimir ja Eino Leino. Ståhlberg valittiin lehtiyhtiön johtokunnan varajäseneksi ja myöhemmin sen seuraajan Helsingin Sanomien johtokuntaan sekä lehden toimituksen neuvottelevaksi jäseneksi, joista tehtävistä hän erosi vasta presidentiksi tultuaan.

Suuret kysymykset varjostivat tulevaisuutta: suhtautuminen venäläiseen virkavaltaan, työväenkysymys sekä kielikysymys. Niihin kaikkiin Ståhlbergillä oli jo selvä kanta. Poliittika alkoi viedä mukanaan. Jo vuonna 1904 hänet valittiin porvarissäädyn edustajana valtiopäiville. Eduskuntauudistuksen jälkeen hän toimii kansanedustajana kolmeen otteeseen (1908–1910, 1914 ja 1917–1918), ja vuonna 1914 hänet valittiin jopa eduskunnan puhemieheksi. Poliittisen uran siihenastiseksi huipentumaksi nousi jäsenyys Leo Mechelinin perustuslaillisessa senaatissa, missä Ståhlberg toimi kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päällikkönä (nyk. ministerinä). Syksyllä 1907 hän herätti huomiota eroamalla tehtävästään, kun täydellistä kieltolakia vaativa eduskunta ei ollut hyväksynyt hänen maltillisempaa esitystään uudeksi alkoholilainsäädännöksi. Ero edusti hänen tulkintaansa vielä lapsenkengissä olevasta parlamentarismista, mutta heijasteli kieltämättä myös Ståhlbergin itsepäistä luonnetta.

Enää ei Ståhlberg pudonnut tyhjän päälle, vaan ryhtyi jo muutaman viikon kuluttua hoitamaan Keisarillisen Aleksanterin yliopiston uutta hallinto-oikeuden professorin virkaa, mihin hänet virallisesti nimitettiin syksyllä 1908. Elämä jakautui nyt yliopiston ja eduskunnan kesken ja oli lähestymässä lakikorkeuttaan samaan aikaan, kun maailmansodan laineet pyyhkivät yli Euroopan.

TASAVALTAA SYNNYTTÄMÄSSÄ

Taitekohdaksi monessakin suhteessa muodostui maaliskuu 1917. Venäjällä keisari Nikolai II luopui kruunusta. Eduskunta lähetti Pietariin valtuuskunnan, jonka jäseneksi valittiin myös Ståhlberg. Se toi Helsinkiin palatessaan mukanaan väliaikaisen hallituksen antaman julistuskirjan, joka palautti Suomelle itsehallinnon. Mutta kotona Ståhlbergia odotti murhe. Hän oli avioitunut vuonna 1893 pikkuserkkunsa, opettaja Hedvig Wåhlbergin kanssa. Liitto oli ollut harmoninen ja samanhenkinen. Ståhlbergin palatessa Pietarista rakastettu puoliso teki kuolemaa ja menehtyi muutamia päiviä myöhemmin. Epäkäytännöllinen leskimies oli yhtäkkiä tilanteessa, jossa hänen eikä puolison oli vastattava perheen jokapäiväisen elämän eteenpäinviemisestä. Haastavaksi sen teki jo se, että kuudesta lapsesta neljä oli vielä kouluiässä. Tässä tilanteessa tyttäristä vanhin, Aino, joutui ottamaan vastuun lähes kaikesta – myöhemmin myös alkuun presidentinlinnan emännyydestä.

Murhetta purettiin työntekoon. Senaatti kutsui Ståhlbergin suuritoisen perustuslakikomitean puheenjohtajaksi. Komitean oli määrä laatia suuriruhtinaskunnalle uusi hallitusmuoto ja muut perustuslait. Ajanriento oli kuitenkin jo hallitsematon, ja Suomessakin vapautuneet voimat etsivät uusia uomia. Syksy 1917 toi myötään mellakoita ja mielenosoituksia. Suomen kansa oli jakautumassa kahtia, ja kummallakin puolella hankittiin jo aseita ja harjoitettiin joukkoja. Maa julistautui itsenäiseksi, mutta itsenäisyyden perusta oli valettu hetteelle. Jo tammi-kuussa 1918 maa ajautui sisällissotaan, joka päättyi vasta toukokuussa.

Nuo kuukaudet jättivät jälkeensä hautoja, keskitysleirejä, vihaa, nälkää ja toivottomuutta.

Mennyt oli saattanut Ståhlbergin vastakohta-asetelmaan, jonka hän oli myöhemmin löytävä edestään sekä presidenttivuosinaan että vielä paljon myöhemminkin. Jo maailmansodan sytyttyä suomalaiset aktivistipiirit olivat lähettäneet lähemmäs 2000 nuorta miestä sotilaskoulutukseen Venäjän vihollismaahan Saksaan. Ståhlberg ja hänen edistysmielinen lähipiirinsä suhtautuivat hankkeeseen torjuvasti. Ei hän jääkäri liikettä aktiivisesti vastustanut, mutta vieroksui aseellista vastarintaa Suomelle vaarallisena sekä varsinkin toimia, joiden katsoi rikkovan voimassa olevaa lainsäädäntöä. Kaikki tämä leimasi hänet aktivistipiireissä jääkäri liikkeen päävastustajaksi, ja pahan kellon ääni kantoi vielä vuosikymmenten päähän mustaten Ståhlbergin kuvaa poliittisen oikeiston silmissä.

Kun sisällissota huhtikuun jälkipuoliskolla 1918 kääntyi selkeästi valkoisten voitoksi, Ståhlberg julkaisi Helsingin Sanomissa kaksiosaisen kirjoituksen ”Tulevaisuuden lähtökohtia” ohjelmajulistuksena siitä, minkä periaatteiden varaan tuleva oikeudenmukainen yhteiskunta tulisi rakentaa. Hän totesi, että vaikka punaiset olivat nousseet kapinaan ja syyllistyneet rikoksiin, se ei saanut estää yhteiskunnan rakentamista oikeusvaltion ja demokraattisten periaatteiden varaan. Rikoksista tuli rangaista, mutta vain lain mukaan ja samalla oli ryhdyttävä toimiin työväestön ja vähäväkisten aseman pikaiseksi parantamiseksi. Tämä ohjelmajulistus herätti raivokasta arvostelua poliittisessa oikeistossa, jota hallitsivat enemmänkin koston ja ankaran rankaisemisen näkemykset. Myös tätä ”*aivan liian lempeää*” suhtautumista hävinneisiin ja huolta punavankien kohtalosta, ”*vaseemmiston myötäilyä*”, käytettiin sen jälkeen oikeistopiireissä ja varsinkin jääkärien keskuudessa argumenttina Ståhlbergia vastaan, vihan ahjona.

Ståhlberg oli omaksunut johtotähdekseen ”*laillisen edistyksen kansanvallan pohjalla*”. Sen merkeissä hänellä oli ratkaiseva osuus taistelussa äänioikeusreformin ja yleisen kansanvaltaistumisen puolesta. Hänen johtamansa perustuslakikomitea oli jo syksyllä 1917 valmistellut tasavaltaisen hallitusmuotoehdotuksen. Sen mukaan hallituksen johtoon oli

Ståhlbergia on jälkikäteen luonnehdittu majesteettisimmaksi kaikista tasavaltamme päämiehistä. ”Pappuliinilla” oli kuitenkin silmää naiskauneudelle ja aimo annos valmiutta leppoisaan sutkailuun, kuten tässä Helsingin suurmessuilla.

asetettava presidentti, jolle uskottaisiin ylin toimeenpanovalta. Ståhlberg korosti, että presidentin aseman vuoksi olisi tärkeää, että tämä olisi kansan välittömillä vaaleilla valitsema.

Puhjennut sisällissota katkaisi kuitenkin hallitusmuotoesityksen käsittelyn eduskunnassa. Sodan jälkiselvittelyissä Suomi luisui Saksan vasallivaltion ja alusmaan asemaan, ja sen ulkopoliittikkaa hallitsi saksalaisuuntaus, jota Ståhlbergin edustamat länsivaltoihin suuntautuneet piirit karsastivat. Toisessakin suhteessa hän ajautui vastakkaiseen lei-

riin saksalaissuuntauksen keulakuvien, valtionhoitajaksi nimitetyn P. E. Svinhufvudin ja senaatin johtoon nousseen pankinjohtaja J. K. Paasikiven kanssa. Ulkopoliittinen suuntaus kun kytkeytyi tiiviisti hallitusmuotokysymykseen. Senaatti pyrki hyödyntämään tasavaltaisen vasemmiston puuttumista sisällissodan jälkeisestä tynkäeduskunnasta ja koetti kaikin keinoin ajaa läpi monarkistisen hallitusmuotoesityksen. Yritys törmäsi toistuvasti Ståhlbergin sekä Santeri Alkion johtamien maalaisliittolaisten vastarintaan, mikä esti tarvittavan määränemmistön saamisen.

Hallitusmuototaistelun aikana Ståhlberg vaati asiasta kansanäänestystä, minkä monarkistit tyrmäsivät jyrkästi: ”*punaiset*” tuli pitää erossa moisten kysymysten ratkaisemisesta. Viha johtavaksi tasavaltalaiseksi koettua Ståhlbergia vastaan kasvoi kaiken aikaa. ”*Sangen hyvin ja tyynehti hän on sen kuitenkin kestänyt*”, lähiystävä kirjasi. Kun tasavaltalaisten joukko näytti olevan hajoamassa, Ståhlberg oli sen estääkseen valmis jopa niin pitkälle menevään kompromissiin, että luopui ajamasta presidentin välitöntä vaalitapaa ja suostui kannattamaan vaalin uskomista erityisille valitsijamiehille. Kaikki tämä vain siksi, ”*etteivät kuningasmieliset olisi saaneet ristiriidoista uutta asetta tasavaltalaista hallitusmuotoa vastaan*”, paljasti hän myöhemmin.

Tappiolle toistuvasti jääneille monarkisteille jäi enää yksi keino: valita Suomelle kuningas vanhan valtiosäännön, vuoden 1772 hallitusmuodon pohjalta. Katseet oli jo hyvissä ajoin etukäteen suunnattu isäntämaa Saksaan. Lokakuun alussa 1918 tynkäeduskunta valitsi keisari Vilhelm II:n langon, Hessenin prinssin Friedrich Karlin Suomen kuninkaaksi. Kun tasavaltalaiset pidättyivät äänestyksestä, valinta oli muodollisesti yksimielinen. Ståhlberg ei vaaliin osallistunut. Hän oli joitakin viikkoja aiemmin eronnut eduskunnasta tultuaan nimitetyksi vastaperustetun Korkeimman Hallinto-oikeuden presidentiksi. Nimitys oli helpotus, sillä hän tunsi saaneensa tarpeeksi politiikasta ja yleisenä sylkykuppina olosta.

Mutta ei tullut prinssistä Suomen hallitsijaa. Viime vaiheessa hanke kaatui. Samalla ratkesi valtiomuotokysymyksenkin Saksan murskatappioon ja antautumiseen maailmansodassa. Kun voittajavallat tekivät selväksi, että itsenäinen Suomi tunnustettaisiin vain tasavaltana, umpikuja pakot-

ti hallituksen arvioimaan maan aseman uudelleen. Friedrich Karl luopui kruunusta, saksalaiset sotilaat poistuivat Suomesta ja valtionhoitajaa maan johdossa vaihdettiin. Svinhufvudin tilalle tuli valkoisten ylipäällikkönä toiminut ratsuväenkenraali Gustaf Mannerheim, jolla oli toimivat suhteet länsivaltoihin.

Liittoutuneet asettivat eduskuntavaalien järjestämisen ehdoksi Suomen tunnustamiselle. Maaliskuun 1919 vaalien tulos oli voitto tasavaltalaisille, kun poliittiset toimintamahdollisuudet takaisin saaneet sosiaalidemokraatit saivat 80 edustajanpaikkaa ja maalaisliitto ja edistyspuolue yhteensä lähes 70. Tärkein uutta eduskuntaa odottava tehtävä oli uuden hallitusmuodon säätäminen. Vaikka lähtökohtana oli nyt tasavalta, erimielisyyttä syntyi kuitenkin vallankäytön järjestämisestä. Oikeisto tavoitteli vahvaa presidenttiä, kun taas sosiaalidemokraatit ja osa keskustaa havittelivat vahvaa eduskuntaa. Aivan erityisesti kiisteltiin siitä, valitsisiko presidentin eduskunta vai kansan valitsevat valitsijamiehet. Monien mutkien jälkeen lakiesitys tasavaltaisesta hallitusmuodosta hyväksyttiin 21.6.1919. Lopputulos, Suomen hallitusmuoto, pohjasi kaikessa olennaisessa Ståhlbergin johtaman perustuslakikomitean ehdotukseen vuodelta 1917.

Vielä kansanedustajana toimiessaan Ståhlberg oli eduskunnassa hahmotellut vastaitseenäistyneen valtakunnan tulevaisuutta: ”– – *mutta sen kokoisen ja sellaisen kansan kuin meidän kansamme on, on luullakseni kuitenkin etsittävä varsinaiset tehtävänsä sisäisen, sivistyksellisen, yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen alalla.*” Keväällä 1919 oltiin kuitenkin kovin toisenlaisella uralla. Tietä sotaisille aluelaajennuspyrkimyksille oli pohjustettu jo edellisen vuoden alusta lähtien. Senaatti oli pyytänyt Saksaa auttamaan Suomea Itä-Karjalan ja Petsamon valtaamisessa. Berliinissä pyyntö oli torjuttu, mutta se ei ollut saanut suomalaisia luopumaan hankkeesta. Miekantuppipäiväkäskynsä hengessä valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim oli antanut kahdelle ”*vapaaehtoisretkikunnalle*” käskyn vallata nuo alueet Suomelle. Näin Suomen ja Neuvosto-Venäjän välille oli synnytetty tosiasiallinen sotatila.

Jatkoa seurasi pian. Hallituksen siunauksella lähes 4 000 vapaaehtoista suomalaista osallistui Virossa taisteluihin bolševikkeja vastaan. Avustusretken menestys innoitti, ja länsivaltain bolševisminvastainen politiikka vain lisäsi nälkää. Talvella 1919 hallitus ja sotilasjohto ryhtyivät suunnittelemaan Aunuksen valtaamista. Valtionhoitaja Mannerheim tuki hanketta, ei niinkään heimoaatteen elähdyttämänä, vaan omista syistä. Hänen lähipiiriinsä lukeutuneet metsäteollisuuden patruunat kun olivat kiinnostuneet itärajan takaisista metsistä. Lisäksi Mannerheim uskoi, että retki voisi nostattaa lisää isänmaallista intoa ja saada Suomen valtaapitävät tukemaan hänen kaavailemaansa Pietarin valloitusta. Aunuksen-retkestä ei kuitenkaan ollut intoa lisäämään, sillä se epäonnistui totaalisesti ja kompastui viime kädessä länsivaltain haluttomuuteen tukea Suomen pyrkimyksiä laajentaa aluettaan.

Keväällä 1919 suomalaiset provosoivat aseellisia yhteenottoja itärajalla, ja hallituksen esiintyminen muuttui yhä uhmakkaammaksi, kuten Mannerheimin lähipiiriin kuuluneen vt. ulkoministeri Leo Ehrnroothin viestistä neuvostokollegalleen oli luettavissa: *”Suomen hallitus ilmoittaa Neuvosto-Venäjän hallitukselle, että suomalaisten kärsivällisyys saattaa loppua ja että Suomen hallitus katsoo olevansa oikeutettu ryhtymään ilman edelläkäypää ilmoitusta tarpeellisiin toimiin Venäjän neuvostohallituksen saattamiseksi järkiinsä.”* Uho virisi uskosta, että bolševikkihallitus oli kukistumassa valkoisten kenraalien ja brittien saarrosten renkaassa.

Suomessa Pietarin valloittamista havitteli ja ajoi voimallisimmin Mannerheim, joka kävi asiasta neuvotteluja Venäjän valkoisen kenraalin Nikolai Judenitšin kanssa. Sopimuksen mukaan Pietarin valloituksen tuli tapahtua Mannerheimin johdolla, jolloin hän saisi kaipaamansa *”vanhan Venäjän pelastajan”* maineen ja kunnian. Nämäkään sotaiset kaavailut eivät johtaneet mihinkään, kun valkoiset kenraalit ja heidän takanaan marssiva kansallinen Venäjä eivät olleet valmiit tunnustamaan Suomen itsenäisyyttä, kun Englanti kieltäytyi osallistumasta interventioon ja kun Suomessa Ståhlbergin kaltaisten vaikuttajien vastustus sai aikaan sen, ettei hyökkäyspolitiikalle löytynyt enää tukea. Ei vaikka valtionhoitajan lähimmät, aliupseereista äkisti kenraaleiksi ponnahtaneet, levittivät aktii-

visesti pelottelupropagandaa neuvostojoukkojen odotettavissa olevasta suurhyökkäyksestä ja itänaapurin muodostamasta jatkuvasta uhasta.

Tässä lukkiutuneessa tilanteessa Mannerheimin aktivistinen lähipiiri kehitti hänen itsensä myötävaikutuksella vielä yhden suunnitelman. Se laadittiin estämään *”jonkun Ståhlbergin tai Holstin”* valinta tasavallan presidentiksi. Tavoitteena oli vallankaappaus Mannerheimin hyväksi. Siitä oltiin yksimielisiä, vain keinojen osalta näkemykset hajosivat. Suunnitelman yhteisiä elementtejä olivat kuitenkin näkemykset, että valtionhoitajan oli lykättävä hallitusmuodon vahvistamista, hajotettava eduskunta, julistettava maa sotatilaan ja hyökättävä sen jälkeen Pietariin. Vaihtoehtoisesti Mannerheim voisi osallistua ensin vaaleihin ja hävittyään antaa sotaväen ylipäällikkönä *”kaksi iskuu”*: suorittaa vallankaappauksen ja hyökätä sen jälkeen Pietariin. Puuhamiesten mukaan valtionhoitaja oli aktiivisesti mukana näissä konspiraatioissa.

Vain yhden ehdon Mannerheim asetti, ja se kaatoi koko hankkeen: hallitusmuodon vahvistamatta jättämiselle oli saatava ainakin yhden poliittisen puolueen, siis kokoomuksen, tuki. Sitä hän ei puolueen vaikutusvaltaiselta sisäpiiriltä saanut, vaikka esimerkiksi edellinen pääministeri Lauri Ingman oli sitä mieltä, että bolsevismi oli helvetistä ja Pietari *”saastan lähde, josta myrkkylvirta valuu yli maailman”*. Torjuvan kannan kuultuaan Mannerheim teki johtopäätökset: hän vahvisti 17.7. *”ståhlbergilaisen”* hallitusmuodon ja matkusti Runnille reumatismiaan hoitamaan.

Ståhlberg riemuitsi. Lapsille lähti jo seuraavana päivänä tyytyväinen viesti: *”Hyvät lapsukaiset! Niin voitte arvata, jos pappuliini on hyvillään, kun päivällisiltä tullessa sain sähkösanoman, että hallitusmuoto oli vahvistettu. Se se sentään on pääasia, että se nyt on auttamattomasti satamassa pelastettuna kaikilta vebkeiltä ja laskelmilta.”* Kuinka tyytyväinen ”pappuliini” olisikaan ollut tiedosta, että hänen kädenjälkensä tulisi kestämään pitempään kuin yhdenkään toisen maailmansodan jälkiselvittelyissä syntyneen valtion valtiosääntö, aina vuoteen 2000 asti.

MANNERHEIMIN VARJO

Julkinen keskustelu ja samalla kilvoittelu presidenttiehdokkaudesta käynnistyi heti hallitusmuodon vahvistamisen jälkeen, toki ilman tietoa aktivisti- ja Mannerheimin lähipiirin pitkälle menevistä suunnitelmista. Hallitusmuodon mukaan maan ensimmäisen presidentin oli valitseva eduskunta eivätkä valitsijamiehet, mikä ei voinut olla vaikuttamatta keskustelun vilkkauteen. Poliittisissa piireissä oli jo varhain tultu siihen johtopäätökseen, että päähuomio vaalissa kohdistuisi kahteen ehdokkaaseen: Korkeimman hallinto-oikeuden presidenttiin Ståhlbergiin ja valtionhoitaja Mannerheimiin. Edellinen oli keskustapolitiikan ja samalla porvarillisen vasemmiston näkyvin nimi. Häneen liitettiin tasavaltaisuuden, demokratian ja sovinnollisuuden ihanteet. Mannerheim, sisällissodan voittajahahmo, edusti puolestaan aktivistis-sotilaallisia pyrkimyksiä ja leimallista ruotsinkielisyyttä. Ståhlbergia kannattivat suomenkieliset ja tasavaltalaiset, Mannerheimia puolestaan kuningasmielisinä esiintyneet oikeistopuolueet, kokoomus ja Ruotsalainen kansanpuolue (Rkp).

Ståhlberg ei ollut lainkaan halukas asettumaan ehdokkaaksi. Hän viihtyi juridiikan parissa ja politiikalta rauhoitetussa ilmapiirissä. Hän torjui kaikki yksityisesti esitetyt pyynnöt. Vielä kaksi päivää ennen vaalia hän kirjoitti, ettei voi suostua ehdokkaaksi. Mutta jos eduskunta päättää valita hänet, hän on velvollinen ryhtymään tasavallan presidentiksi. Aivan viime vaiheessa hän asetti suostumuksensa ehdoksi, että kolmen eduskuntaryhmän tulisi seistä hänen takanaan: edistyspuolueen, maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien. Hänen vastahankaisuutensa kuului läpi vielä hänen antaessaan juhlallista vakuutustaan. Puheessaan hän totesi: *”Suomen kansaneduskunnan perustuslain mukaan tekemää päätöstä on minun noudatettava. Minun on ryhdyttävä Suomen tasavallan presidentin vastuunalaiseen toimeen.”*

Mitä ilmeisimmin Ståhlbergin lopullista torjuvaa vastausta pidätteli Mannerheimin kannattajien päälleikävä kampanjointi. Kokoomuksen ja Rkp:n taholta korostettiin julkisuudessa toistuvasti, että Mannerheimin syrjäyttämiseen sisältyisi arvaamattomia ulkopoliittisia ja sisäpoliittisia

vaaroja. Kokoomuksen nimimiehet Rafael Erich ja E. N. Setälä kävivät taivuttelemassa Ståhlbergia kieltäytymään ehdokkuudesta Mannerheimin hyväksi.

Innokkaimpia olivat upseeripiirit. Yleisesikunnan päällikön aloitteesta upseerilähetystö kävi eduskuntaryhmissä ja koetti myötävaikuttaa Ståhlbergin ehdokkuuden kaatumiseen. Delegationin yksi jäsen ilmoitti, että Viipuriin sijoitetut joukot luottavat ainoastaan Mannerheimiin. Toinen, vielä arvovaltaisempi lähetystö, kaikki jääkäreitä, pelotteli eduskuntaryhmiä kertomalla armeijan olevan levoton ja saattavan hajota väärän äänestysratkaisun jälkeen. Suoranaiset uhkaukset tulivat Mannerheimin lähimmästä piiristä. Suunta-lehden päätoimittaja Kai Donner kirjoitti Ståhlbergista: *”On olemassa mahdollisuus, että hän hävittää velvollisuutensa yhtä onnettomasti kuin 1917. Sitäkin vuotta seurasi 1918 ja on hyvin mahdollista, että tätäkin vuotta seuraa uusi verivuosi –.”* Hurmeinen oli myös yleisesikunnan päällikön Hannes Ignatiuksen viesti: jos Ståhlberg valitaan, on Pohjola huomenna tulossa ja *”täältä yhdytään siihen”*. *”Pohjanmaa nousee”*, ellei Mannerheimia valita.

Verehuruusista uhkauksista huolimatta tai ehkä osin jopa niiden vuoksi puhemies Relanderin eduskunnassa 25.7.1919 johtama vaalitoimitus päättyi jo ensimmäisessä äänestyksessä Ståhlbergin ylivoimaiseen voittoon: hän sai 143 ääntä ja Mannerheim vain 50.

Ståhlberg muutti Tehtaankadulta Presidentinlinnaan. Maalta elokuussa kotiutuneet lapset seurasivat häntä, ja Linnan täytti hälinä ja iloinen melke. Sitä tarvittiinkin ankeiden puitteiden unohtamiseen. Entistä keisarillista palatsia oli viimeksi käytetty sotilassairaalana, ja se oli yhä sekasorron vallassa. Taloa puhdistettiin hiiristä, russakoista ja luteista. Mittava kunnostustyö eteni hitaasti. Kahden kerroksen läpi ulottunut kappeli hävitettiin, ja pikku hiljaa, kerros kerrokselta puilla lämmitettävät tilat valmistuivat asutamaan kuntoon. Nuoren tasavallan protokollaa opeteltiin yrityksen ja erehdyksen kautta. Vanhin tytär omaksui Linnan emännän roolin ja esiintyi usein isänsä rinnalla. Hänen aloitteestaan Linnassa ryhdyttiin järjestämään keskiviikkovastaanottoja, jolle kutsuttiin diplomaatteja, ylimpiä virkamiehiä ja poliitikkoja nauttimaan kello viiden teetä.

SUOMALAISET PRESIDENTIT LÄHIKUVASSA

Suomen tasavallan presidentit 1919–2023 on kattava kokonaisuus maamme kahdestatoista presidentistä. Heidän valtakausiensa kautta hahmottuu kiehtova ja monisyinen kuva yhteiskuntamme kipupisteistä ja poliittisten kamppailujen kiivaudesta mutta myös presidentin roolin ja aseman muutoksista. Juhani Suomen teos tallentaa merkittävän osan Suomen valtion historiaa ja piirtää samalla kustakin presidentistä inhimillisen ja monitahoisen kuvan.

9 789520 453817

www.tammi.fi

99.1

ISBN 978-952-04-5381-7